

WILHELM AGRELL:

Strategier mot ett överfall

Strategiskt överfall har i historien varit regeln i stormakternas försök att gripa sig an små stater. I nuvarande geopolitiska läge är det strategiska överfallet det enda egentliga alternativet för ett angrepp mot Sverige. Valet för Sovjetunionen står mellan att lämna Sverige i fred helt och hållet och att genomföra ett angrepp där man får kontroll över landet snabbt och på ett sådant sätt att NATO ställs inför ett fullbordat faktum.

Strategiskt överfall är därför den hotbild som det svenska försvaret i första hand borde vara uppbyggt för att möta. Chanserna till förvarning och "nådatid" blir alltmer osäkra. Detta ställer krav på strukturella förändringar av försvaret av långt mer genomgripande slag än ÖB skisserar i planer som fortfarande bygger på traditionella invasionsscenarier.

Wilhelm Agrell är freds- och konfliktforskare i Lund.

Begreppet "strategiskt överfall", lanserat av överbefälhavaren i perspektivplanen Försvarsmaktsidé 2000, kan lätt ge upphov till en tämligen förvirrad debatt. Å ena sidan kan strategiskt överfall tolkas som en ny dramatisk hotbild av ett slag som man under decennier blundat för i svensk försvarspolitik. Å andra sidan kan samma begrepp tolkas som enbart en precisering av angreppstyper som länge funnits med i försvarsplaneringen och som vi har en, låt vara på vissa punkter ofullständig, förmåga att hantera med dagens försvarsmakt. Mycket beror naturligtvis på hur man tänker sig att ett strategiskt överfall kan gå till, under vilka betingelser det kan äga rum och i vilka avseenden som det kan skilja sig från andra angreppsformer. En grundläggande fråga är således om strategiskt överfall skall betraktas som en variant på temat överraskande inlett storan grepp eller som en helt annan typ av angreppsform. Mycket talar för det senare alternativet.

En annorlunda angreppsform

Det strategiska överfallet representerar nämligen ett i grunden *annorlunda* sätt att använda militära maktmedel, jämfört med en invasion. Målet för en angräpare skulle här inte vara att gradvis tillkämpa sig kontrollen över det svenska territoriet utan att bryta motståndet och därmed, som en konsekvens, kunna överta kontrollen från ett svenskt försvar som gjort patron ur eller aldrig ens kommit i tillfälle att ladda.

En blick bakåt i historien bekräftar att det strategiska överfallet inte är ett abstrakt begrepp utan snarare varit en re-

gel i stormakters försök att med militära medel i skilda situationer gripa sig an småstater. De militära medlen är med Clausewitz ord "ett sant politiskt instrument", det är således de sammantagna, politiska och psykologiska effekterna på motståndaren som räknas, inte en balansräkning av brigader och divisioner. I den mån småstatsförsvar lyckats framstå som trovärdiga är det den antagna förmågan att möta dessa sammantagna effekter som räknats.

Om det svenska samhällets och totalförsvarets sårbarhet har spelat en viktig roll för att göra ett strategiskt överfall lönsamt har sannolikt den svenska neutraliteten bidragit till att göra just denna angreppsform till det enda alternativet för en angripare i den givna geostrategiska situationen i Norden. Ett provinslikt och av neutralitetshänsyn kringskuret perspektiv har emellertid länge hindrat den svenska försvarspolitik från att varsebli detta. Ett angrepp mot Sverige har således i allt väsentligt betraktats som en uppörelse mellan de invaderande (underförstått sovjetiska) styrkorna och det svenska försvaret. Klarar vi inte av att hålla emot när de sovjetiska styrkorna de egentliga slutmålen på NATO-område och Sverige blir därmed i vart fall till stora delar ockuperat.

Så är det naturligtvis inte. NATO skulle självfallet, i rent egenintresse, sätta in betydande stridskrafter mot ett sovjetiskt försök att etablera sig i Sverige och därmed hota hela NATO:s nordregion. Sannolikt skulle huvuddelen av de offensiva resurserna i AFNORTH avdelas i denna operationsriktning, d v s flygstridskrafter från västtyska, danska och norska baser, hangarfartygsbaserat flyg och eventuella

tilltransporterade brittiska och amerikanska marinkårsförband. Sveriges inställning skulle i ett sådant läge knappast vara av utslagsgivande betydelse; ingen torde förvänta sig att Sverige skulle klamra sig fast vid neutraliteten när dess yttersta syfte — att hålla landet utanför krig — fallit samman.

Sovjetiska överväganden

Varje sovjetiskt anfallsföretag som inte *mycket* snabbt leder till fullständig kontroll över Sverige skulle därmed skapa en för Sovjetunionen ytterst ogynnsam strategisk situation där NATO:s flygstridskrafter fritt kunde operera över svenskt luftrum, utnyttja resterande delar av det svenska stridsledningssystemet och med en viss tidsfördröjning frambaseras till "hangarfartyget Götaland" för fortsatta taktiska flygoperationer över hela Östersjöområdet. I praktiken innebär detta att det traditionella invasionsscenarioet, med dess för angriparen sårbara tilltransporter, är osannolikt så länge NATO förfogar över betydande flygstridskrafter och förstärkningsmöjligheter kring det nordiska området.

Den viktigaste faktorn i planeringen av en eventuell sovjetisk anfallsoperation mot Sverige torde således vara hur NATO kan komma att reagera och försöka utnyttja situationen. Valet torde därmed komma att stå mellan att lämna Sverige ifred helt och hållet och att genomföra ett angrepp där man får kontroll över landet så snabbt och på ett sådant sätt att NATO ställs inför ett fulbordat faktum. ÖB säger för första gången detta mer eller mindre rent ut i sina utredningar, men utan att riktigt dra ut konsekvenserna för det svenska försvarets vidkommande.

Den främsta hotbilden

Det strategiska överfallet är, om man accepterar detta resonemang, knappast en i raden av likvärdiga uppgifter som det svenska försvaret borde utformas för att kunna möta. De grundläggande geostrategiska förhållandena i det nordiska området, som inte har någonting med spänning och avspänning i den internationella politiken att göra, leder till att det strategiska överfallet, så som det här definierats, framstår som den hotbild som det svenska försvaret *i första hand* borde vara uppbyggt för att kunna möta.

Så är långt ifrån fallet. ÖB betonar visserligen i sina utredningar att vi inte kan bortse från risken för ett strategiskt överfall, att denna tidigare inte tillräckligt uppmärksammas i planeringen och att mer metodiska förberedelser bör vidtas för att gardera oss mot detta hot. Men i vilken utsträckning är det här fråga om ett första steg i en genuin omvärdering av hotbilden?

Den modernisering och omstrukturering av försvaret som ÖB skisserar i sina planer bygger fortfarande i allt väsentligt på hotet från en kust- och gränsinvasion, låt vara med kortare förberedelser och större offensiv kraft än tidigare. Det är utifrån detta traditionella invasionsscenario som diskussionen om de operativa vägvalen blir relevant, om man bör satsa på ett periferiförsvaret eller ett försvar på djupet när pengarna inte räcker till båda och hur tyngdpunkten i försvaret bör fördelas mellan olika delar av landet.

Ett marginellt problem?

Det strategiska överfallet, som inte riktar sig mot militärt intressanta delar av Sveri-

ge utan mot riket som en politisk och försvarspsykologisk helhet, finns här inte alls med i bilden. I stället visar det sig att denna hotbild bara är kopplad till en enda del av den föreslagna organisationen: de korttidsutbildade skyddsstyrkorna. Det är dessa förband som skall täppa till det "sårbarhetsfönster" som försvarsplaneringen låtit glida upp mot ett strategiskt överfall. I praktiken behandlar därmed ÖB det strategiska överfallet som ett marginellt problem, som en angreppsform vilken vi med relativt begränsade åtgärder

Hela idén att möta hot från lätttrörliga och välutbildade sabotageförband med ett slags vaktbolagsarmé framstår som ogenomtänkt.

kan avskräcka en stormakt från att tillgripa. Vi skall således, i enlighet med doktrinen väl innötta axiom, tvinga angriparen till ett mer resurskrävande anfallsföretag, vilket i sin tur ger oss större möjligheter till förvarning och motåtgärder, vilket i sin tur tvingar honom att avsätta ännu större resurser o s v, o s v.

Men stänger man då verkligen ett sårbarhetsfönster med de specifika åtgärder ÖB föreslagit? De skisserade skyddsstyrkorna har utsatts för mycket kritik och även om det här kan finnas ett inslag av slentrianmässigt motstånd mot militärt nytänkande är invändningarna i sak tämligen nedgörande. Hela idén att möta hot från lätttrörliga och välutbildade sabotageförband med ett slags vaktbolagsarmé utspridd kring de olika skyddsföremålen framstår som i bästa fall ogenomtänkt. Sabotagehotet torde kunna mötas

betydligt effektivare med ett förstärkt hemvärn kombinerat med rörliga anti-sabotageförband, eventuellt uppbyggda gemensamt av försvaret och polisen.

En annan avgörande svaghet med skyddsstyrkorna är att de — precis som armén i övrigt — endast kommer att finnas tillgängliga *efter* ett mobiliseringsbeslut. Oberoende av hur effektiva eller ineffektiva skyddsstyrkorna kan komma att bli har de alltså ingen effekt på sådana hot som kan materialisera sig under en ospecificerad tidsperiod från normala fredliga förhållanden till ett läge där varningssignalerna blivit så starka, entydiga och begripliga att de föranlett beslut om partiell mobilisering.

Räcker "nådatiden"?

Det finns all anledning att understryka hur stor osäkerheten är om denna tidsperiod, om det svenska försvarets "nådatid". Det har funnits, och finns fortfarande, en stark tendens i svensk försvarspolitik och försvarsplanering att göra betydande inteckningar i en sådan nådatid, att förutsätta att våra möjligheter att erhålla, tolka och reagera på varningssignaler skall vara tillräckliga för att motivera det svenska försvarets låga grundberedskap och brister i mobiliseringsberedskapen. Dessa inteckningar är mycket lockande, både för politiska beslutsfattare och militära myndigheter, därför att de gör det möjligt att använda beredskapsaspekten som budgetregulator. Ständigt återkommande besparingar i krigsförbandsövningarna har således kunnat äga rum i hägnen av den av upprepade parlamentariska försvarsbeslut kodifierade frasen att den svenska underrättelsetjänsten skall kunna ge en erforderlig förvarning.

Problemet med resonemang kring förvarning är att det mesta kan påstås men mycket lite kan beläggas. Inte nog med att vi inte vet, och inte kan veta, hur en internationell kris som skulle leda till ett direkt militärt hot mot Sverige kan komma att se ut; vi vet inte, och kan inte veta, hur förvarningsorgan, myndigheter, politiker, massmedia och opinion skulle komma att reagera i olika typer av situationer. Dessa osäkerheter får vi leva med, frågan är snarare vilka konsekvenser de bör få på valet av metoder för att möta en strategisk överrumpling i ett politiskt och militärt läge som i dag kan vara svårt eller omöjligt att förutse.

Diskutabelt resonemang

Erik Rossander diskuterar i förra numret av Svensk tidskrift vilka principer som bör styra strävandena att förbättra beredskapen mot strategisk överrumpling. I valet mellan fler förband med hög insatsberedskap redan i fred och en ökad benägenhet till plötsliga beredskapshöjningar bör man enligt honom föredra det andra alternativet. Stående förband skulle bara riskera att invägga politikerna i falsk säkerhet i en krissituation; något som skulle fördröja beslut om mobilisering. Och eftersom vi en gång valt att ha ett värnpliktsförsvaret menar Rossander att vi bör utnyttja systemets fördelar att "ofta, snabbt och billigt kunna höja vår beredskap beroende på skiftningar i det säkerhetspolitiska klimatet".

Resonemanget är inte helt övertygande. För det första torde politiska beslut om inkallelser komma att styras av en rad olika faktorer av vilka beredskapshänsyn bara är en. Man kan således inte förutsät-

ta att en lägre insatsberedskap skulle göra de politiska (och militära) beslutsfattarna mer benägna till tidiga mobiliserings-system, särskilt inte om de tror att beredskapen är god och tryggt förlitar sig på ytterligare och tydligare förvarning innan några åtgärder behöver vidtas.

För det andra måste man här beakta de totala samhällsekonomiska kostnaderna för oplanerade och omfattande inkallelser till beredskapstjänstgöring. Det är sannolikt att dessa, eller snarare *föreställningen* om dem, kan komma att spela en avgörande roll för ett politiskt ställningstagande. Inkallelse av 100 000 man till skyddsstyrkorna kan således förväntas få konsekvenser snarlika en stor arbetsmarknadskonflikt. Eftersom dessa konsekvenser kan förväntas vara likartade för olika förbandstyper är det för övrigt knappast troligt att en överbefälhavare skulle välja att i första hand försöka få politisk sanktion för inkallelse av de sämst utbildade och minst allsidiga förbanden.

De samhällsekonomiska och sociala konsekvenserna av tillfälliga snabbinkallelser kan således förväntas utgöra ett påtagligt hinder mot försök att göra beredskapssystemet mer flexibelt i detta avseende. Även de försvarsekonomiska aspekterna pekar i samma riktning: Om utbildningen av krigsförbanden trots alla deklARATIONER fått utgöra en ständigt återkommande budgetregulator finns det knappast anledning att tro att beredskapsinkallelser i praktiken skulle komma att hanteras på ett annat sätt.

Nödvändigt med strukturella förändringar

Det är således inte särskilt lätt att inom ramen för den etablerade försvarsstrukturen, och då särskilt arméns organisation, finna en trovärdig lösning på de problem som är förknippade med hotet om ett strategiskt överfall. Både de föreslagna skyddsstyrkorna och tankar på ett system med återkommande snabbinkallelser framstår som föga realistiska förslag mot bakgrund av både själva hotbilden och hur svensk försvarspolitik i praktiken fungerar.

Snarare är det så att det strategiska överfallet, om man tar denna typ av hot på allvar, ställer krav på strukturella förändringar i försvaret av ett mycket genomgripande slag. Den nuvarande debatten handlar om hur den befintliga organisationen uppbyggd efter helt andra hotföreställningar, skall kunna modifieras så att den hjälpligt skall kunna hantera ett tidigare i stor utsträckning bortdefinierat angreppsfall. Debatten borde istället handla om hur en i väsentliga avseenden föråldrad försvarsstrategi och försvarsstruktur skall kunna reformeras på ett sådant sätt att vi först och främst förmår möta det av geostrategiska skäl sannolikaste och för oss farligaste militära hotet.